UDK: 37.01

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA KOGNITIV FAOLIYATGA MOTIVATSION VA QADRIYATGA ASOSLANGAN MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Shamsiyeva Mahfuza Qo‘chqarxodjayevna,
Namangan viloyat pedagogik mahorat markazi kafedra o‘qituvchisi
Aliyeva Ravshanoy Zaripovna
Namangan viloyat pedagogik mahorat markazi kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim-tarbiya ishlarini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhiti orqali o‘quvchilarda kognitiv faoliyatga motivatsion va qadriyatga asoslangan munosabatni shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlar, interaktiv vositalar va ekzistensial yondashuvning o‘rni keng bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, ta’lim muhiti, motivatsiya, qadriyat, erkinlik, ekzistensial yondashuv, shaxsiy rivojlanish.

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы к организации учебно-воспитательной работы в условиях цифровой трансформации. Особое внимание уделяется созданию педагогических условий для формирования у учеников мотивационно-ценностного отношения к познавательной деятельности через цифровую образовательную среду. Анализируется роль принципа свободы и экзистенциального подхода в поддержке личностного развития учащихся.

Ключевые слова: цифровая трансформация, образовательная среда, мотивация, ценности, свобода, экзистенциальный подход, личностное развитие.

Abstract: This article analyzes modern approaches to organizing educational and upbringing activities in the context of digital transformation. It explores how digital learning environments foster students’ motivational and value-based attitudes toward cognitive activity. The paper emphasizes the importance of pedagogical conditions, interactive tools, and the existential approach in supporting learners’ personal development, with a focus on the principle of freedom in education.

Keywords: digital transformation, learning environment, motivation, values, freedom, existential approach, personal development.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyatning barcha jabhalariga, xususan ta’lim tizimiga ham tubdan ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli transformatsiya nafaqat dars berish shaklini, balki tarbiyaviy ishlar, pedagogik yondashuvlar, o‘quvchilar bilan ishlash uslublarini ham o‘zgartirmoqda. Zamonaviy davrda ta’lim faqat bilim berish emas, balki raqamli madaniyat,

ISSN 3030-3907

axborot savodxonligi va zamonaviy hayotga mos tarbiya berishni ham o‘z ichiga olishi kerak [1].

Yangi O‘zbekistonda raqamli ta’lim muhiti yosh avlodni jamiyat hayotiga tayyorlash bo‘yicha yangi talablarni ilgari surmoqda. Umuman ta’limning, xususan, maktablarning vazifasi o‘quvchilarni raqamli makonda hayotga tayyorlash va undan nafaqat ko‘ngilochar va muloqot muhiti, balki ta’lim muhiti sifatida ham foydalanishni tashkil etishdir. Kognitiv faoliyatga motivatsion-qadriyat munosabatlari muammolarini o‘rganish psixologiya-pedagogika fanida shaxsni shakllantirish va tarbiyalash jarayonlarini o‘rganishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi [2]. Motivatsiya va qadriyat o‘quvchilarning bilish faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari bo‘lib, u, albatta, ijtimoiy ongning sub’ekti va jamiyat evolyutsiyasining yordamchi komponenti sifatida shaxsning rivojlanish yo‘llarini tushunish masalalarida pedagogikadagi ilmiy tadqiqotlarni birinchi o‘ringa qo‘yadi [3]. Raqamli muhit hozirda asosan o‘quvchilar tomonidan muloqot va o‘yin-kulgi vositasi sifatida ko‘riladi. Metodologiya. Raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘zlarining talablari va xususiyatlariga mos keladigan, yaratish va rivojlantirish uchun muhiti yaratishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning muloqot va o‘yin-kulgi muhitida kognitiv faoliyatga motivatsion va qadriyatga asoslangan munosabatini ta’minlaydigan chora-tadbirlar tizimini belgilaydigan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish yangi ma’no kasb etadi. Bu holda raqamli muhitning asosiy funktsiyalari integratsiya, eshittirish va ijodiy-innovatsiondir [4].

Raqamli ta’lim muhitining kognitiv faoliyatga motivatsion va qadriyatli munosabatlarni rivojlantirishga ta’siri muammosini ekzistensial (erkinlik,tanlov) yondashuv nuqtai nazaridan ko‘rib chiqsak, pedagogik hamjamiyatning raqamli ta’lim muhiti resurslaridan to‘liq o‘zini o‘zi rivojlantiruvchi va qo‘shimcha ta’lim maydoni uchun foydalanishga tayyorligini aniqlash mumkin. Raqamli ta’lim muhitining ekzistensial yondashuvidagi "erkinlik", "mas’uliyat", "tanlov" kabi tushunchalari o‘quvchiga o‘z shaxsiy rivojlanish yo‘li va axloqiy pozitsiyasini tanlashda yordam berish yo‘nalishidagi ta’limning asosiy masalalari bilan bog’liqdir. Ushbu yondashuv ta’limning raqamli transformatsiyasi sharoitida o‘quvchilar o‘rtasida kognitiv faoliyatga motivatsion va qadriyatga asoslangan munosabatni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi [5].

Natija va muhokama. Psixologik va pedagogik ma’noda ta’lim jarayonida ekzistensializm o‘quvchining jamiyat uchun qadrli bo‘lgan shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish yo‘nalishini belgilaydi. Shu ma’noda, quyidagi shaxsiy fazilatlar talab qilinadi: o‘zi va ishi uchun mas’uliyat, vijdon, xulq-atvorni tanlash erkinligi bu ta’limning qiymatini belgilaydi. O‘quvchining bu shaxsiy fazilatlari bugungi

ISSN 3030-3907

kunning talabi bo‘lib, mustaqil tanlov qilishga qodir erkin shaxs bo‘lish muammosini dolzarbligini belgilaydi. Raqamli ta’lim muhitida erkinlik printsipi muhim ahamiyatga ega va u bolaning birinchi navbatda "loyihalash" va "yaratish"ni o‘rganadigan ta’lim sharoitlarini yaratishni nazarda tutadi". Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhiti insonning o‘zini o‘zi rivojlantirishi, axloqiy o‘zini o‘zi boshqarishi, amaliy harakatlarini faollashtirishi va yangi bilimlarni olish zarurati uchun rag’batlantiruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. Interaktiv darsliklar, video-ma’ruzalar, simulyatsiyalar va test tizimlari o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, shuningdek, ularning bilim olishdagi samaradorligini ta’minlaydi. Bu vositalar yordamida o‘quvchilar darslarni faqat o‘qib chiqmasdan, balki erkin amaliy mashqlarni bajarish, real hayotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interaktiv darslar nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishga yordam beradi, balki o‘quvchilarni turli vaziyatlarda o‘zini qanday tutish kerakligini o‘rgatadi. Video-ma’ruzalar esa murakkab mavzularni osonroq tushunishga yordam beradi, simulyatsiyalar esa o‘quvchilarga o‘rganilgan materiallarni amaliyotda sinab ko‘rishga imkon yaratadi. Test tizimlari esa o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini boshqarishga yordam beradi, bilimlarni tahlil qilish va o‘z-o‘zini baholash imkoniyatini beradi. O‘quvchilarga o`zaro hamkorlik, erkin va mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini yaratish ham raqamli ta’limning eng katta imkoniyatlaridan biridir. O‘zaro munosabat va hamkorlik o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishining asosiy shartlaridir. Bu shartlarni ta’limda erkinlik tamoyiliga rioya qilingan taqdirda amalga oshirish mumkin.

Erkinlik ilmiy bilimlarning har bir sohasida ma’lum bir pozitsiyadan qaraladi. Va shunga muvofiq, ularning har biri o‘z mazmuni va ta’rifiga ega. Pedagogikada erkinlik - bu o‘quvchining tabiiy qobiliyatlari, individual- umumiy va ijtimoiy sabablar bilan shartlangan ta’limdagi harakatlarini aniqlash qobiliyatidir. Falsafiy ma’noda erkinlik tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarini anglash asosida insonning harakatlarini tanlashda namoyon bo‘ladi. Erkinlik va huquq insonning konstitutsiya yoki boshqa qonun hujjatlariga asoslangan xatti-harakatlari kombinatsiyasida namoyon bo‘ladi ya`ni, masalan, so‘z erkinligi, e’tiqod erkinligi va boshqalar kabi individual harakatlarda amalga oshiriladi. Emmanuel Kant erkinlikni qonun ustuvorligi bilan uzviy bog’liq deb hisoblaydi. Insonning o‘z turiga emas, balki hamma uchun majburiy bo‘lgan qonunga bo‘ysunishi - bu erkinlik hodisasi. “Erkinlik – boshqa [odamning] ixtiyoriy irodasidan mustaqillikdir, u umuminsoniy qonunga muvofiq boshqalarning [odamlarning] erkinligiga daxl qilmas ekan, bu har bir insonning tabiiy, tug’ma huquqi bo‘lib, o‘zining insoniy tabiatiga ko‘ra unga tegishlidir”. Erkinlik holatining ta’lim jarayoniga nisbatan bunday talqini o‘quvchini jarayonning sub’ekti sifatida idrok etishning kafolati bo‘lib, shunga mos ravishda

ISSN 3030-3907

ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi tenglik munosabatlarini belgilaydi. Har bir shaxsning qarashlari va e’tiqodlarini shakllantirishda jamiyatning aralashuvisiz, zo‘ravonlik va majburlashsiz erkinlik huquqini rus pedagogi Ventsel shunday deb yozgan edi: "Erkin fikrlaydigan bolani tabiat bilan cheksiz o‘zaro munosabatda va odamlar bilan keng samarali muloqotdagi o‘z kuch va qobiliyatlarini rivojlantirish - bu "yangi ta’lim"ning birinchi va oxirgi sharti hisoblanib, u so‘nggi paytlarda biz kuzatayotgan insoniyatning tanazzul va parchalanishiga qarshi turishga qodirdir".

Erkinlik pedagogikasi ta’lim tushunchasi emasligiga qaramasdan, u o‘z-o‘zini anglash sharti sifatida ta’lim jarayoni doirasida shaxsiy rivojlanish erkinligi tamoyilini amalga oshirishga qaratilgan pedagogik g’oyalarni ishlab chiqishda alohida yo‘nalish sifatida qabul qilinadi. Erkinlik mezonlarini aniqlash uchun uning har bir ishtirokchisi uchun ta’lim jarayonida erkinlik darajasini aniqlash kerak. Inson hayotining asosiy elementi erkinlikdir. Shuni tushunish kerakki, erkinlik insonning ehtiyoji emas, u shaxsning mavjudligi jarayonida materialning qulayligini belgilamaydi, lekin u, erkinlik, hayotning mazmunini belgilaydigan asosiy qadriyatdir. Shaxs erkinligi uning shaxsiy ehtiyojlarini amalga oshirishning asosidir. Ammo boshqariladigan, tartibga solinadigan erkinlik ta’lim jarayonida rioya qilinishi kerak bo‘lgan eng muhim tamoyillardan biridir. Hozirgi kunda asosiy masala jamiyatda, xususan, ta’lim sohasida amalga oshirilgan shaxs erkinligi masalasidir. Ta’limdagi erkinlik darajasining mezonlari metodlar, vositalar va ta’lim vositalari orqali pedagogik shartlarning maxsus mazmuni bilan belgilanadi.

O‘quvchilarga o‘z-o‘zini anglash va intellektual salohiyatini rivojlantirish uchun erkinlik beriladi, o‘qituvchiga esa o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni faollashtirish, o‘rganish uchun motivatsiya darajasini oshirish va qadriyat yo‘nalishlarini tarbiyalash vositalari, usullari va usullarini erkin tanlash imkoniyati beriladi. Ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish tendentsiyasi fonida erkinlik kontseptsiyasini amalga oshirish ekzistensial pedagogika sharoitida o‘quvchilarning aqliy va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mumkin.

Shunday qilib, jahon pedagogik tajribasi shuni ko‘rsatadiki, shaxs o‘z-o‘zini anglash jarayoniga to‘sqinlik qiladigan ta’sirlardan xalos bo‘lgan va shaxsiy potentsialini ro‘yobga chiqarishga yordam beradigan ta’lim va tarbiya muhitida bo`lganda ta’lim va kognitiv faoliyatga motivatsion va qadriyatga asoslangan munosabatni rivojlantirishi mumkin.

Raqamli ta’lim muhiti o‘quvchilarning kognitiv faolligi uchun motivatsiyani oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega; Buning uchun ushbu jarayon uchun qulay bo‘lgan o‘quv sharoitlarini aniqlash kerak .

ISSN 3030-3907

Pedagogikadagi ekzistensial yondashuvni hisobga olgan holda, raqamli ta’lim muhitida o‘quvchilarning bilim faoliyatiga motivatsion va qiymatga asoslangan munosabatni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan ustivorliklarlar aniqlandi . Ustuvorliklari quyidagilardir:

- raqamli ta’lim muhiti sharoitida o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi orqali o‘qitishning interfaolligini ta’minlaydigan etakchi faoliyat turiga (muloqot faoliyati)ga tayanish;
- o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib raqamli ta’lim muhiti vositalaridan foydalangan holda ta’lim traektoriyalarini qurish orqali ta’lim va tarbiya jarayonini individuallashtirish;
- raqamli ta’lim muhiti vositalarini qo‘llash orqali tadqiqotchilikkaga asoslangan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim faolligini rag’batlantirish.

Ushbu shartlar o‘quvchilarning bilim faolligini faollashtirishga imkon beradi, chunki ular pedagogik tizimning barcha tarkibiy qismlarini belgilaydi va o‘qitish va tarbiya jarayonlarini bog’laydi. Raqamli ta’lim muhitining pedagogik usul va vositalarini erkin tanlashga qaratilgan o‘quv jarayonining interaktivligi kognitiv faoliyatga alohida ma’no beradigan ta’lim orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilarning motivatsion-qadriyat sohasini rivojlantirish jarayoni qulay pedagogik sharoitlar yaratish orqali faollashadi, motivatsion sohani rag‘batlantirish uchun tashqi motivatsiya ichki motivatsiyaga aylanadigan sharoitlar talab qilinadi. Faoliyat turi, shakli va yo‘nalishini erkin tanlash imkoniyati bilim va ko‘nikmalarni egallash jarayonida ijobiy motivatsiyani yaratadi.

Raqamli ta’lim muhiti ta’lim usullari va shakllarini tanlash imkoniyatini oshirishga qaratilgan. O‘qituvchining vazifasi o‘quvchilarning shaxsiy o‘sishi va qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun sharoit yaratishga qaratilgan raqamli ta’lim muhitida o‘quv jarayonining rivojlanish yo‘nalishini loyihalashdan iboratdir. Raqamli ta’lim resurslari ta’lim faoliyatining yangi turlariga, ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning tabiatini o‘zgartirishga, o‘quv jarayonini individuallashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak, bu o‘quvchilar shaxsining motivatsion va qadriyat sohasini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Har qanday rivojlantiruvchi ta’lim singari, ekzistensial yondashuv ham shaxsning individual psixologik xususiyatlari bilan bog’liq muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lib, o‘quv jarayonini interaktivlik, o‘zgaruvchanlik va o‘qitishning individuallashuvi tamoyillari asosida qurishni belgilaydi. Shubhasiz, raqamli ta’lim muhiti va uning ta’lim vositalari o‘quv jarayonini to‘g‘ri va malakali qurish bilan o‘quvchilarning bilim faoliyatiga motivatsion va qadriyatlarga asoslangan munosabatini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

ISSN 3030-3907

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akhmedova, D. (2023). Development of students' cognitive activity through interactive encouragement (In the case of primary classes). JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 9(4), 17–22. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/U8X
2. Balgabayeva, A., Kitibayeva, A., Karimova, G., Aitzhanova, R., & Sultanbek, M. (2025). Psychological and pedagogical conditions for the formation of digital literacy of secondary school students in the conditions of “Education 5.0”. Forum for Linguistic Studies, 7(2), 465–476. https://doi.org/10.30564/fls.v7i2.8246
3. Krasnova, E., Masalova, M., & Shelkovnikova, S. (2023). Motivation as a necessary condition for learning in the age of digitalization. E3S Web of Conferences, 371, 05076. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337105076
4. Terzieva, T., Rahneva, O., & Dilyanov, V. (2021). Pedagogical strategies for development of cognitive skills in a digital environment. International Journal of Differential Equations and Applications, 20(2), 251–261. https://doi.org/10.12732/ijdea.v20i2.11
5. Dolata, M., Katsiuba, D., Wellnhammer, N., & Schwabe, G. (2024). Learning with digital agents: An analysis based on the activity theory. https://arxiv.org/abs/2408.04304

ISSN 3030-3907